

Štiristoletnica hrvaškega slovstva.

Za »Ljubljanski Zvon« spisal dr. A. Musić, vseučiliški profesor

v Zagrebu.

Hrvati se pripravljajo na praznovanje štiristoletnice svojega slovstva. Prvi je to misel sprožil profesor dr. Fr. Marković v »Vijencu« leta 1900. v članku »Djed i unuci« (str. 24.—26.). Tu on omenja, da bo leta 1901. štiristo let, odkar živi umetno slovstvo hrvaško, ali da se bližata tudi še druga dva jubileja: leta 1926. bo tisoč let, odkar je bil na Duvanjskem polju v Bosni Tomislav kronan za prvega kralja hrvaškega, a leta 1927. bo štiristo let, odkar so Hrvati v Cetinu v Dalmaciji izvolili za svojega kralja Ferdinanda I., odkar torej Hrvati imajo kralje iz habsburškega rodu. Marković je naredil tudi načrt, kako bi se vsi ti jubileji imeli praznovati. Toda za zdaj se je sprejel samo njegov predlog o praznovanju štiristoletnice hrvaškega slovstva. A sprejelo ga je mlado »Društvo hrvatskih književnika«, katero je odločilo v sporazumku z »Jugoslovansko akademijo«, »Matico hrvatsko«, »Društvom Sv. Jeronima« in »Hrvatskim pedagoškim zborom« prirediti svečanost v Zagrebu meseca novembra t. l. Iz proglašaja, ki ga je osrednji odbor te dni izdal, omenjam, da se bo svečanost vršila po tem-le razporedu: Sredi novembra se bodo povabili na svečanost v Zagreb vsi hrvaški pisatelji in prijatelji narodne prosvete. Ta strogo slovstvena spominska svečanost ima pa biti trojna: v društvu hrvaških pisateljev za pisatelje in njih goste; v hrvaškem narodnem gledališču za širje občinstvo in po vsem Hrvaškem za narod. V sporedu svečanosti bo najprej svečana seja, v kateri se bodo govorili svečani govori, recitala prigodna pesem in čital spominski spis o štiristoletnem razvitku umetnega slovstva hrvaškega, a zraven tega deklamiral odlomek ene Marulićeve pesmi. Na svečani predstavi v gledališču se bo izvajala prigodna kantata, potem pa predstavljala prigodna igra, v kateri se bo prikazal prizor iz življenja pesnika Marulića. Čisti prihod gledališke predstave je namenjen za Marulićev spomenik v Zagrebu. Drugi dan svečanosti je posvečen spominu Avgusta Šenoe. Odbor se hoče oddolžiti senci slavnega Zagrebčana Šenoe, ki je proslavil svoje rojstno mesto v krasnih svojih romanih. Potem bo izredni občni zbor »Društva hrvatskih pisateljev«, na katerem se bodo posvetovali po-

sebno o vprašanju občnega zbora hrvaških pisateljev. Da se pomen te svečanosti predoči tudi narodu, izda osrednji odbor svečan popularen spis, v katerem se bodo prikazale zasluge pesnika Marka Marulića in glavni momenti umetnega slovstva hrvaškega v teh štirih stoletjih. Čisti prihod tega spisa je namenjen tudi za Marulićev spomenik v Zagrebu. Na koncu svojega proglasa priporoča osrednji odbor vsem pevskim društvom hrvaškim, čitalnicam in drugim prosvetnim korporacijam, da v teku tega leta prirede javna čitanja in koncerte in da skrbe za to, da bi se ta svečanost v vseh večjih mestih dostojno manifestirala, posebno pa tako, da bi se postavljale spominske plošče hrvaškim prosvetiteljem.

Tako se bo v glavnih črtah letos praznovala ta redka spominska svečanost. Zdaj pa pojdemo za štiristo let nazaj v preteklost, v leto **1501**. Tega leta je Marulić dovršil svojo »Judito«. To se vidi iz tega, ker je posveto tega svojega dela (»počtovanomu u Isukrstu popu i prmanciru (primincerius) splickomu, gospodinu dom Dujmu Balistriliću, kumu svomu«) datiral tako-le: »Od rojen'ja Isukrstova u puti godišće prvo nakon tisuća i pet sat, na dvadeset i dva dni miseca aprila. U Splitu gradu.« Zato se življenje umetnega slovstva hrvaškega računa od tega leta, čeravno je »Judita« bila prvokrat natisnjena šele l. 1821. Sicer pa sam Marulić v omenjeni posveti pravi, da je to pesem zložil »po običaju naših začínjavac« t. j. pesnikov; tedaj je bilo pesnikov hrvaških že pred Marulićem; ali mi ne poznamo ne njih ne njih pesmi. Marulićeva »Judita« je prva ohranjena umetna pesem hrvaška. Zato je prav, da se po njej ravna jubilej slovstva hrvaškega. — Kdo pa je bil Marulić?

Zibka slovstva kakor tudi političnega življenja hrvaškega je tekla v Dalmaciji, na solncu italijanskega preporoda (renaissance). Marko Marulić se je porodil. 1450. v Spletu. Sin plemenitega rodu in bogatih roditeljev je šel po navadi tistega časa v višje šole v Padovo, kjer se je pri glasovitih učiteljih učil posebno filozofije, poetike in retorike. Ko se je vrnil domov, pravijo, da je nekaj časa živel lahkomiselno; toda kmalu se je zavedel ter se je odrekel sveta pa svoje življenje posvetil samo pisanju knjig in pobožnemu razmišljanju. V svojem šestdesetem letu je šel celo v samostan sv. Petra v Gluhi dolini na otoku Šolti, ali čez dve leti se je vrnil zopet nazaj v Splet, kjer je tudi umrl l. 1524. v štiriinšestdesetem letu, svojega življenja.

Pisal je Marulić vrlo mnogo v verzih in v prozi, v hrvaškem in v latinskem jeziku. Po njegovih latinskih delih ga je poznala cela

zapadna Evropa. Naj omenim le najglavnejša! Njegov »E v a n g e l i s t a r i u m« je sestavljen po glavnih naukih sv. evangelija za pouk ljudem, kateri hočejo krepostno in sveto živeti. Razdeljen je na 7 knjig tako, da se v 1. govori o veri, v 2. in 3. o upanju, v 4.—7. o ljubezni. Delo je polno modrosti, morale in velike učenosti. Koliko se je cenilo, vidi se po tem, da je v sto letih doživelo sedem izdanj in da se je tudi na italijanski jezik prevelo. Italijanski prevoditelj (Silvan Razzi) imenuje Maruličev Evangelistar sveto knjigo in pravi, da je večkrat ne samo od navadnih, nego tudi od učenih ljudi slišal, da kolikorkoli so knjig čitali, nobena jih ni toliko izpodbudila na pošteno in pobožno življenje, kolikor ta Maruličeva, katera je kakor kaka božanska etika in zbornik vseh kreposti krščanskih. — Še večjo ceno je imelo Maruličevo delo »De institutione bene beateque vivendi« (nauk o dobrem in srečnem življenju), katero je v 16. in 17. stoletju doživelo do trideset izdanj po celi Evropi: v Italiji, na Francoskem, Nemškem, Švicarskem in Nizozemskem, italijanski prevod od l. 1569.—1609. pet izdanj, a prevelo se je tudi na nemški jezik (l. 1583.). Po vsebini je sorodno Evangelistariju, vendar je v moralnih naukih in historičkih primerih bogatejše in obširnejše, čeravno nima več nego 6 knjig. S tem delom je Marulič pokazal, da zna ne samo sv. pismo starega in novega testamenta skoraj na pamet, nego da pozna tudi vse stare grške in latinske pisatelje, posebno pa cerkvene historike in pisatelje življenja svetnikov. Z velikim trudom je v njem zbral moralne nauke iz sv. pisma in iz vseh boljših pisateljev, ki so pred njim živeli in v grškem ali latinskem jeziku pisali, in zložil jih tako razumno, da bi se njegovo delo moglo imenovati enciklopedija naukov moralnega življenja (pravi J. Kukuljević). Sicer je pa Maruliču v populariziranju krščanskih naukov bilo vzor znano delo Tomaža Kempenskega »De imitatione Christi«. Tudi »P a r a b o l a e« (50) Maruličeve so bile zelo popularne in so se večkrat izdale. Še l. 1882. je izšel nov italijanski prevod Parabol v Genovi.¹⁾ Značajno je, da nobeno od omenjenih latinskih del Maruličevih ni našlo hrvaškega prevoditelja, gotovo zato, ker je vsak, kdor je znal ceniti Maruličevo didaktiko, znal tudi latinski. Pač pa je v naše dni ta sreča zadela Maruličevo delo »D e h u m i l i t a t e e t g l o r i a C h r i s t i«. Prevedel ga je na hrvaški J. Cherubim Šegvić pod naslovom »Poniženi i uzvišeni Isus« (Zadar 1893).

¹⁾ Maruličeve Parabole so tako lepe in poučne, da bi dobro bilo, ko bi se v prevodu podale tudi slovenskemu narodu. To bi lahko storila na pr. »Družba sv. Mohorja«.

Razen bogoslovnih in moralno-filozofičnih del je Marulić v latinskem jeziku pisal tudi historična dela; n. pr. »Regum Dalmatiae et Croatiae gesta« (Dela dalmatinskih in hrvaških kraljev; prevod stare hrvaške kronike); »In eos qui beatum Hieronymum Italum esse contendunt« (Proti tistim, ki trdijo, da je sv. Jeronim bil Italijan); »Epistola ad Adrianum VI. pont. max. de calamitatibus occurrentibus et exhortatio ad communem omnium Christianorum unionem et pacem« (Pismo papežu Hadrijanu VI. o nadlogah in opomin na slogo in mir vseh kristjanov; Marulić opisuje nadloge, ki jih trpi Dalmacija od Turkov, in prosi papeža, da bi pomiril in zedinil krščanske narode in izpodbudil jih na vojsko proti Turkom); »Dialogus de laudibus Herculis« (Razgovor o slavnih delih Herkulovih; razgovarjata se pesnik in bogoslovec). Tudi zbirko latinskih napisov, ki jih je nabral po Italiji in v Solinu, je izdal Marulić. K vsemu temu prihaja pa še veliko število latinskih pesmi: elegij, himen, ôd, heroičnih pesmi, epigramov itd. Predmet jim je vzet navadno iz sv. pisma ali iz življenja svetnikov. Prave poezije ni mnogo v njih, pač pa zaslučuje vsako hvalo klasična oblika in moralna vsebina. (O latinskih pesmih Marulićevih govori obširno M. Šrepel v »Nastavnem Vestniku« 1899. str. 346. in d.).

Še lepši od venca, ki ga je Maruliću splela krščanska Evropa za njegova latinska dela, je pa venec, s katerim ga je ovenčal njegov lastni narod za dela, ki mu jih je podal v njegovem jeziku in ž njimi vsadil drevo hrvaškega slovstva. Glavno hrvaško delo Marulićevo je epos »Judita«, katero je, kakor sem že poprej omenil, dovršil l. 1501., a izdal šele l. 1521. v Benetkah pod naslovom: »Libav Marka Marula Spliciánina, u kom se uzdrži istorija svete udovice Judit u versih hrvacki složena, kako ona ubi vojvodu Oloferna po sridu vojske njegove i oslobodi puk izraelski od velike pogibili.« Druga izdaja je izšla že drugo leto (1522.) s slikami; potem sta izšli še dve izdaji (četrti l. 1628.); letos pa izide med knjigami »Matice hrvatske« sijajno jubilejsko izdanje, v katerem bodo tudi slike iz starih izdaj reproducirane. V svoji pesmi je Marulić pesniški obdelal znano biblijsko povest o junaški Juditi v šestih spevih. V glavnem se pesnik drži reda, ki mu ga podaje sveto pismo. V že omenjeni posveti dom Dujmu Balistriliću pravi, da je to historijo zvel v verzih »po običaju naših začinjavac i jošće po zakonu starih poet«. Za prvi izraz misli prof. M. Šrepel, najboljši poznavalec Marulića« v svoji razpravi »O

Maruliću«, ki jo je 5. junija čital v Jugoslovanski akademiji v slavo štiristoletnice Marulićeve »Judite«, — da se tiče metra, ker že v početku 15. stoletja nahajamo v Dubrovniku pesmice v šesterцу, a Marulićev dvanajsterec je samo zveza dveh šestercev. Da se vidi, kako obliko ima Marulićeva »Judita«, navajam tukaj njen začetek:

»Dike ter hvaljen'ja presvetoj Juditi,
smina nje stvoren'ja hoću govoriti;
za to ću moliti, bože, tvoju svitlost,
ne htij mi kratiti u tom punu milost.«

A za drugi izraz (»po zakonu starih poet«) misli Šrepel, da se tiče kompozicije in stila, v čemer Marulić posnema posebno Vergilija in Ovidija. Opis vojske in razne pripodobe v 1. spevu nas živo spominjajo Vergilijeve Eneide (in sicer njene druge polovice). Značilna je tudi amplifikacija misli, kakor jo nahajamo posebno v Ovidijevih delih. Jezik, ki ga je Marulić s svojo »Judito« vpeljal v slovstvo hrvaško, je njegovo materino narečje čakavsko. Šele, ko se je hrvaško slovstvo razvilo v Dubrovniku, zagospodovalo je v njem štokavsko narečje. Sicer pa v »Juditi« ne nahajamo mnogo poezije. Gotovo je pesniku oviral polet biblijski predmet in pa težki meter. Danes ima »Judita« le še historično vrednost. Ali da je ob svojem času bila popularna, dokazuje najbolj to, da je v dveh letih doživela dve izdaji.

Kar je o »Juditi« rečeno, velja tudi za drugi epos Marulićev, za »Suzano«, ki je pa ohranjena samo v rokopisu, kjer ima naslov: »Počinje historija od Susane hčere Helkije, a žene Joakimove. Ovo se zgodi u Babiloniji, budući tamo zaveden u sužanjstvo puk izraelski. Ovej verse složi Marko Marul Splićanin«. Sicer pa je Suzana krajša od Judite, ker ima samo 780 verzov, a Judita jih ima 2126.

Razen teh pesmi je izdal I. Kukuljević v 1. zv. akademijskega zbornika »Stari pisci hrvatski« še mnogo drugih kot Marulićeve. Med njimi so pesmi poučne in npravstvene, duhovne in bogoljubne, šaljivo-satirične ali pokladnice in smešnice (tal. Farse, nem. Fastnachtsspiele), prikazanja (tal. Rappresentazioni, nem. Geistliche Schauspiele). Ali za mnoge od teh samo v rokopisu ohranjenih pesmi ni gotovo, če so res Marulićeve. Gotovo je pa njegov prevod znanega zbornika »Disticha moralia Catonis« pod naslovom: »Stumačen'je Kata«. Prevod je svoboden. Marulić tudi tu rad amplificira misli originala; zraven pa gleda moralne nauke postaviti na krščansko podlago (gl. Fr. Maixnera v Radu Jugoslov. akademije knj. 74.).

Izmed prozaičnih hrvaških del, ki se smatrajo za Marulićeve, je gotovo njegovo samo to-le (ohranjeno v rokopisu): »Knjige Ivana Gersona kancilira pariškoga Od nasledovanja Isukrstova i od pogrjenja taščin segasvitnjih«. To je prevod glasovitega dela Tomaža Kempenskega »De imitatione Christi«, katero je Marulić imel za Gersonovo, toda danes ga kritika smatra za Tomaževo. Marulić ga je prevel že l. 1500., kakor je zapisano na koncu rokopisa, tedaj še predno je spisal svojo »Judito«. Pa že to, da je ravno to delo šel prevajat, je značilno za smer slovstvenega delovanja Marulićevega.

Seme, ki ga je Marulić pred 400 leti posejal, obrodilo je obilno sadu. V tej dolgi vrsti let je hrvaško slovstvo napredovalo neprenehoma, čeravno se mu je središče večkrat menjavalo po tem, kakor je osvajalo posamezne dežele hrvaške. Najprej je cvelo v Dalmaciji, potem v Bosni, potem v Slavoniji, potem v pravi Hrvaški. Nazadnje se je ustavilo v duševnem središču celega naroda, v Zagrebu, kjer so se vsi posamezni žarki, ki so ga dotlej oživljali, zlili v jarko solnce, ki ga je probudilo na novo življenje. Danes štejejo že vse vrste slovstva med Hrvati odličnih zastopnikov. In če se Hrvat o štiristoletnem jubileju svojega slovstva ozre v preteklost, mu ni treba biti v skrbi za prihodnjost. Večno pa bo hranil hvaležen spomin začetniku svojega slovstva, Marku Maruliću, in s ponosom ga bo navdajala misel, da je to bil eden najodličnejših mož svojega časa. Tako se bo izpolnilo, kar je l. 1536. o njem pel Peter Zoranić:

»Blažen i slovući biti će njega glas,
dokole živući bude hrvatski stas.
Njegova poja slas i složenja hitrost
uzdržati će vlas, dokol sunčja svitlost
bude obhodit svit vas dileć svu kripost«.

